

umorili, mora vazal maščevati njegovo smrt. Če je umor zakrivilo kako mesto ali kak visok funkcionar, mora vazal pobiti ne le krivce, ampak tudi njihove svojce, velikaše in prijatelje. Vazalu je izrecno prepovedano, da bi sam ali njegovi potomci govorili kdaj o sodelovanju pri zarotah. Posebej je vazalu prepovedano, da bi v morebitnih sporih med člani dinastije ščuval k umoru, ali da bi k temu nagovarjal dvorsko služinčad. Vse te določbe imajo svoje paralele v asirskih pogodbah, medtem ko Hetiti očitno niso imeli za potrebno, da bi lojalnemu vazalu o tem sploh govorili. Nova je določba, da mora vazal dovoliti prost prehod odposlancem, ki jih vazal pošilja k prijateljskim vladarjem, kakor tudi odposlancem, ki jih drugi vladarji pošiljajo k suverenu. Posebna določba ureja teritorialna vprašanja.

Terminološko in vsebinsko je bilo besedilo pogodbe močno vplivano po istočasni praksi asirskih vladarjev in se vsaj vsebinsko znatno loči od hetitskih in drugih pogodb, sklenjenih več kakor pol tisočletja prej.

A. Dupont-Sommerju gre zasluga, da je s svojo filološko izvrstno fundirano izdajo omogočil razumevanje pogodbe, ki pomeni vsebinsko še nadaljevanje tradicionalnih klinopisnih vazalnih pogodb, po jeziku in pisavi pa nesporno novost v razvoju državnih pogodb.

V. Korošec

Reallexikon der Assyriologie, begründet von Erich Ebeling † und Bruno Meissner †. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter herausgegeben von Erich Ebeling †. Durch den Druck geführt und ergänzt von Ernst Weidner. Dritter Band. Erste Lieferung: F — Fixterne. 1957, 80 str.; Zweite Lieferung: Flächenmass — Gebet. 1959, str. 81—160. W. de Gruyter & Co. Berlin.

Za vsako znanstveno delo prepotrebni asiriološki realni leksikon je začel izhajati pred vojno. Izšla sta dva zvezka (I: A—Bepaste, v šestih snopičih 1952; II: Ber—Ezur, v petih snopičih 1958). Uredništvo in glavno breme sta pri tem nosila asiriologa Bruno Meissner (1868—1947) in Erich Ebeling (1886—1955), oba iz Berlina. Po vojni si je zlasti E. Ebeling zelo prizadeval, da bi se delo nadaljevalo. Kakor že prej Br. Meissnerju, je leta 1955 tudi njemu smrt iztrgala pero iz rok, ko je imel že zbrano gradivo za prvi snopič. Njegov prijatelj prof. Ernst Weidner iz Gradca je požrtvovalno prevzel začasno uredništvo in tako je močje poročati o dveh sešitkih, izdanih po skoraj dvajsetletni pavzi.

Kratek pregled posameznih gesel kaže, da je pokojni Ebeling tu prispeval levji delež. Obravnaval je vse, za kar ni našel pripravljenega sodelavca. Tako je poleg splošnih gesel, kakor: basen, baklja, brod(nik), sokol, muha, bolha, reka, žolč itd. obdelal tudi precej pravno pomembnih izrazov: ponaredba (listin, literarnih in zgodovinskih spisov), rodbina, polje (razen za predsargonsko dobo, za katero je geslo obdelal Maurice Lambert), begunec, fevdalizem, fratriarhat, svoboda, osvoboditev sužnjev. Eckhard Unger obravnava predvsem simbolično uporablanje nekaterih predmetov (baklje, figove veje, ribe, lisice, noge), samostojno je obdelal ponarejanje antičnih napisov, barve v starovzhodnem slikarstvu, fato morgano, gos. Medicinske izraze (splav, mrzlica, boleznj žensk, boleznj nog, žolča itd.) obravnava René Labat; posebnosti pri Hetitih podaja v posameznih paralelnih člankih H. Otten. Gesla s področja astronomije je obdelal E. Weidner. Posamezna vprašanja obravnavajo E. Douglas Van Buren (polnilo idr.), Haladar (praznik), A. Falkenstein (molitev I. v sumerskem izročilu, II. babilonska in asirska). Pravna zgodovina je v prvem sešitku zastopana po člankih J. Klíma (Praga): malomarnost, in Gius Furlanija (Rim): rodbinska odgovornost (za očetove delikte) pri Babiloncih in Asircih ter posebej pri Hetitih; obširno obravnava tudi praznovanje praznikov pri Hetitih. V prihodnjih sešitkih, ko pride na vrsto zakonodaja na Starem Vzhodu, bo pravnozgodovinski delež nedvomno izdatnejši. Poleg naštetih gesel (navedel sem jih le nekaj) ne smemo pozabiti dragocenih podatkov o posameznih zgodovinskih in zemljepisnih imenih, ki jih oba zvezka prinašata.

Pri tako velikem delu, ki mora računati na mednarodno raznojezično publiko, tudi jezikovno vprašanje ni brez pomena. Sklenjeno je bilo že na mednarodnih zborovanjih, da bodo, najbrž pričeni s četrtim zvezkom, angleški in francoski članki izhajali v izvirnem besedilu, uvrščeni bodo pa pod ustrezno geslo v nemškem jeziku.

Vkljub nekaterim manjšim pomanjkljivostim pozdravljamo nadaljevanje asiriološkega realnega leksikona. Želimo samo, da bi mogel hitreje izhajati. Gre za tako temeljno delo, da ga nobena količaja pomembna zgodovinska knjižnica ne bi smela pogrešati.

V. Korošec

Johannes Friedrich, Die hethitischen Gesetze. Transkription, Übersetzung, sprachliche Erläuterungen und vollständiges Wörterverzeichnis. *Documenta et Monumenta Orientis Antiqui*. Vol. septimum. Leiden. E. H. Brill 1959, 4°, X + 155 strani.

Približno 200 določb hetitske pravne zbirke je ohranjenih v delnih prepisih na glinastih ploščicah, ki jih v letih 1906-07 izkopal Hugo Winckler blizu turške vasi Boghazko'i (sedaj Boghazkale). V avtografski (klinopisni) izdaji jih je leta 1921 objavil Bedrich Hrozný, ki je bil leta 1915 dognal, da je bila hetitsčina indoevropski jezik. Že leta 1922 sta bila objavljena kar dva prevoda nove pravne zbirke. Heinrich Zimmern, asiriolog v Leipzigu in dr. Johannes Friedrich, takrat mlad gimnazijski profesor, sta v zbirki *Der Alte Orient* objavila nemški prevod kot »Hethitische Gesetze aus dem Staatsarchiv von Boghazkoi (um 1300 v. Chr.)«, v Parizu pa je Hrozný objavil »Code hittite provenant de l'Asie Mineure (vers 1350 av. J. C.)« ob enem s transkripcijo in fotografskimi posnetki plošč.

V naslednjih 37 letih je bilo objavljenih več novih fragmentov, zbirka je bila mnogokrat prevedena: tako so jo iz izvirnega besedila prevedli zlasti: A. Walther leta 1931, A. Goetze leta 1950, E. Neufeld leta 1951 v angleščino, Neufeld tudi v hebrejščino; J. Holt v danščino leta 1951; J. M. Dunajevskaja leta 1952 v ruščino. Pogrešali pa smo celotne nove transkripcije, ki bi upoštevala vse nove poznejše fragmente, kakor prevoda, ki bi ustrezal sedanjemu stanju poznanja hetitskega jezika. Zato je bila zelo srečna misel, da je orientalistična založba E. J. Brill v Leidenu poverila prof. J. Friedrichu (Berlin) nalogo, da je priredil za zbirko *Documenta et Monumenta Orientis Antiqui* kot 7. zvezek novo monumentalno edicijo hetitske pravne zbirke ob enem s transkripcijo besedila. J. Friedrich je bil za to delo najbolj poklican, ker je ob raznih prilikah z večjimi ali manjšimi prispevki mnogo prispeval k jezikovnemu razumevanju posameznih določb. Filološko mu je pri tem pomagalo to, da je leta 1952 objavil doslej najboljši hetitski slovar (*Hethitisches Wörterbuch*), h kateremu je že leta 1957 izdal prvi sešitek dodatkov (42 str.).

Prevod hetitske pravne zbirke je precej težaven. O njenem nastanku ni nobenih poročil. Ali je bil to zakon, izdan od hetitskega vladarja in pozneje večkrat revidiran? Ali pa je bila morda samo zbirka razsodb — tega mnenja je J. Friedrich (str. 1), ali pa gre morda za pravno knjigo za zbirko, ki si jo je priredil kak prizadeven zasebnik? Besedilo ni popolnoma enotno, variante kažejo na to, da je bilo večkrat redigirano. Ohranjeno je na dveh ploščah, za kateri razen vsebinskih razlogov ni nobenega dokaza, da sta sestavljali isto pravno zbirko. Po sistematiki in vsebini celo sklepamo, da nista nastali istočasno. Kratka pravna pravila so pogosto težko razumljiva, ker popolnoma manjka zasebnih listin, ki bi kazale, kako so stranke določeno pravno pravilo v praksi uporabljale; vrh tega naletimo v posameznih določbah na neznane besede, ki se drugod ne pojavljajo.

Hrozný šteje v svojem prevodu določbe neprekinjeno naprej, prva plošča ima §§ 1—100, druga §§ 101—200 B (z več vrzelm). J. Friedrich pa šteje — kakor je to storil že v prvi izdaji leta 1922 — vsako ploščo zase. Stvarno je to gotovo točneje, za citiranje pa se mi zdi Hroznýjevo štetje bolj pripravno, zlasti ker je že udomačeno.